

Hvor kritisk leser de som selv skal lære andre å lese kritisk?

En studie av norske lærerstudenters møte med tekster fra sosiale medier

LISBETH ELVEBAKK, STIPENDIAT I UTDANNINGSVITENSKAP VED OSLOMET – STORBYUNIVERSITETET
MARTE BLIKSTAD-BALAS, PROFESSOR I NORSKDIDAKTIKK VED UNIVERSITETET I OSLO

I et tekstsamfunn der internett gir tilgang til store mengder tekst, og der sosiale medier gir oss teksttyper med uklare grenser mellom informasjon, kommersielt innhold og personlige synspunkter, blir det stadig viktigere å kunne lese tekster kritisk. I denne artikkelen presenterer vi funn fra en studie om lærerstudenters lesing av et utvalg tekster på sosiale medier. Undersøkelsen viser at studentene synes det er vanskelig å evaluere troverdighet i tekstene, og de legger stor vekt på subjektiv opplevelse av tekstene og tidligere kunnskap om temaet eller saken.

Som alle artiklene i dette spesialnummeret belyser, er kritisk literacy en vesentlig del av morsmålsfaget. Kritisk literacy innebærer å stille spørsmål om hva som framstilles som sannhet i en tekst, og hvordan denne sannheten formidles (Janks, 2010). Det handler altså om å forstå at tekster aldri er nøytrale representasjoner av virkeligheten, men bevisste konstruksjoner med implisitte ideologiske motiver og holdninger (Veum & Skovholt, 2020). Det har riktignok alltid vært viktig å lese tekster med kritisk sans, men det kan argumenteres for at dagens medievirkelighet krever det av oss i enda større grad enn tidligere. I løpet av en helt vanlig dag møter vi på en rekke tekster på papir og skjerm. Alt fra reklame direkte stilet til deg på sms, innholdsmarkedsføring på nett og falske nyheter i nye nettaviser florerer side om side med tradisjonelle nyhetssaker, personlige blogger og bøker fra etablerte forlag (Blikstad-Balas, 2023; Vasquez et al., 2019; Veum & Skovholt, 2020). Stadig mer av det vi leser, forutsetter at vi går inn i lesingen med en viss motstand og noen kritiske spørsmål til teksten, snarere enn å bare ta det for gitt at det som formidles, er nøytral, sannferdig informasjon. Faktisk vil mange i dag mene at det knapt er mulig å lage tekster som er nøytrale eller statistisk sanne, og at *all* lesing derfor forutsetter en grad av kritisk tilnærming (Janks, 2010; Veum & Skovholt; Blikstad-Balas, 2023).

Både danske, svenske og norske læreplaner for dagens skole vektlegger evnen til å vurdere tekster kritisk i større grad enn tidligere planer (Frønes et al., 2022), noe som understreker at kritisk lesing anses som viktig å kunne i det tekstliggjorte samfunnet vårt. Samtidig som det er lett å enes om at kritisk lesing er viktig for å bevare et opplyst demokrati, vet vi at det er vanskelig å oppøve en slik evne (Alexander, 2005; Macken-Horarik, 1998). Det at barn og unge for eksempel tilbringer mye tid på sosiale medier og forholder seg til en rekke tekster hver eneste dag, ser ikke ut til å gjøre dem til mer kritiske lesere. Kanskje snarere tvert imot? En rekke studier viser at både barn, unge og voksne synes det er vanskelig å vurdere teksters troverdighet og navigere

mellom ulike framstillinger av virkeligheten. Vi vil kort omtale noen av de mest sentrale studiene.

” Det at barn og unge for eksempel tilbringer mye tid på sosiale medier og forholder seg til en rekke tekster hver eneste dag, ser ikke ut til å gjøre dem til mer kritiske lesere. Kanskje snarere tvert imot?

Kritisk lesing er utfordrende

For det første er det en rekke studier som viser at det å vurdere ulike teksters troverdighet og relevans er svært krevende for mange. En omfattende amerikansk studie, med over 3000 informanter, evaluerte hvorvidt elever på videregående¹ klarte å vurdere troverdighet og sannhetsverdi i tekster (Breakstone et al., 2019). De fant at halvparten av informantene hadde problemer med å identifisere usanne nyheter. To tredjedeler av informantene kunne ikke skille mellom sponset innhold, som innholdsmarkedsføring, og faktainformasjon. Da deltagerne i studien ble bedt om å vurdere kilders troverdighet, utførte nesten alle (96 prosent) en enkel instrumentell kildesjekk, der de ikke la merke til kommersielle interesser eller bindinger. I Skandinavia er tendensen den samme. I Sverige undersøkte Nygren et al. (2020) hvordan 400 elever i videregående vurderte ulike nett-tekster. Også her er det et funn at elevene jevnt over sliter med kritisk lesing. Blikstad-Balas og Folvik (2017), som ba norske elever vurdere tre ulike digitale tekster, fant at elevene manglet konkrete strategier for å vurdere om tekstene var til å stole på. Ofte var det elevenes forkunnskaper om hver enkelt avsender som ble styrende for hvorvidt teksten ble ansett som troverdig. For det andre er det en tendens på tvers av studier at barn og unge sliter med å se kommersielle hensikter bak for eksempel sponsede innlegg som ofte preger feeden på både TikTok og Instagram. En norsk studie basert på klasseromsobservasjon og intervju med elever på ungdomstrinnet² fant at elevene i liten grad var bevisste på hvordan kommersielle aktører, kjendiser og idrettsprofiler bruker det sosiale mediet Instagram (Elvebakk et al., 2018). De klarte ikke å skille mellom private og kommersielle roller. Undrums (2022) studie, også om norske ungdommers lesing av tekster på Instagram, fant at nettopp den hybride diskursen, der det personlige og det kommersielle blandes av influensere, gjør det vanskelig for leserne å avdekke hva som er hensikten med tekstene, og ikke minst hvem som egentlig gagnes av dem. Undrum (2022) forklarer at sammenblandingen av diskurser er blitt så normalisert at blandingen av kommersielle og personlige budskap oppfattes som naturlig og uproblematisk.

For det tredje vet vi fra tidligere forskning at det å lese digitalt kan gjøre det mer krevende å lese og vurdere kilder. Den siste PISA-undersøkelsen viser at elever finner det utfordrende å navigere og lese på internett. Norske 15-åringers kompetanse i kritisk lesing ble testet ved at elevene ble bedt om å vurdere flere teksters pålitelighet og troverdighet. Resultatene viser at flertallet av elevene ikke foretar vurderinger av pålitelighet og troverdighet (Weyergang & Frønes, 2020, s. 166). Faktisk var det kun 30 prosent av elevene i utvalget som klarte oppgaver der de måtte lese tekster med motstridende informasjon. Vurdering av pålitelighet i internett-tekster var spesielt utfordrende for mange (Jensen et al., 2019).

1 Tilsvarende «high school», skoleår 11-13 for en elev.

2 De tre siste årene i grunnskolen.

I høyere utdanning er det lite forskning på studentenes evne til å lese kritisk, men de studiene vi har, peker på at det også her er tilsvarende utfordringer. Grimes og Boening (2001) gjennomførte en intervjustudie med førsteårsstudenter på et kurs i akademisk skriving og fant at disse i svært liten grad vurderte om informasjonen i kilder på internett var pålitelig. I den grad studentene evaluerte informasjonens troverdighet, brukte de vage kriterier basert på egne synspunkter. Et spennende og viktig funn i denne studien er at studentene mente at den sikreste strategien for å vurdere om en tekst var til å stole på, var å vurdere forfatterens troverdighet. Det er selvsagt ikke vilkårlig hvem som er forfatteren av en tekst, men det er også problematisk om lesere har et statisk forhold til hvem som er troverdige – og om dette knyttes til personer og ikke de konkrete ytringene deres. Amerikanske studier fra høyere utdanning finner at studentene er opptatt av praktiske forhold som hvor tilgjengelig informasjonen er, samt overfladiske forhold som illustrasjoner og grafer (Brand-Gruwel et al., 2017; Faix, 2014). Bråten et al. (2016) viser i sin studie hvordan et utvalg førsteårsstudenter på ulike bachelorprogram i Norge som regel stoler på egne forkunnskaper når de vurderer teksters pålitelighet.

” I høyere utdanning er det lite forskning på studentenes evne til å lese kritisk, men de studiene vi har, peker på at det også her er tilsvarende utfordringer.

Men hva med lærerstudentene – hvordan leser de?

Studiene vi har vist til i vår korte forskningsgjennomgang, understreker at både elever, studenter og voksne synes det er utfordrende å vurdere teksters pålitelighet og troverdighet, og at mange lesere mangler konkrete strategier for å gjøre noe annet enn å lese «med teksten» (Janks, 2010), en lese måte med intensjon om å finne hovedsynspunkt og forstå innholdet. Dette gjør det ekstra viktig å undersøke hvordan kommende lærere – som selv skal lære andre å lese kritisk – møter ulike tekster. Nettopp dette ville vi undersøke, og vi har nylig publisert en studie i *Nordic Journal of Literacy Research* der vi går i detalj på hva som kjennetegner lærerstudenters lesing av tre ulike tekster fra sosiale medier (Elvebakk & Blikstad-Balas, 2022). I denne teksten vil vi framheve noen hovedfunn fra studien og belyse i hvilken grad lærerstudentene evner å lese tekstene kritisk. Vi vil også diskutere hvilke implikasjoner funnene har for lærerutdanningene.

Kort om studien

I studien undersøkte vi en gruppe lærerstudenters lesing av et utvalg tekster gjennom en survey, noe som ifølge Creswell og Creswell (2018, s. 228) kan være en hensiktsmessig måte å innhente data på om deltageres holdninger til eller forståelse for et fenomen. Undersøkelsen vår er bygd opp etter inspirasjon fra den amerikanske studien Civic Online Reasoning gjennomført av Stanford History Education Group (Breakstone et al., 2019). Vår studie er imidlertid gjennomført i betydelig mindre skala. Vi vurderte kun respondentenes lesing av fire tekster, og langt færre respondenter var med. Surveyen besto av to deler, der den første blant annet kartlegger informantenes holdninger til og bruk av sosiale medier, og den andre ber dem vurdere fire konkrete autentiske tekster fra sosiale medier, med både flervalgsalternativer om troverdighet og formål med tekstene og åpne felt der de skal forklare og begrunne hvordan de tenker. Informantene i undersøkelsen er et utvalg på 58 studenter på grunnskolelærerutdanningen ved OsloMet – storbyuniversitetet, en av de større lærerutdanningsinstitusjonene i Norge. Undersøkelsen ble gjennomført høsten 2020. For mer om forskningsdesignet og rekruttering til studien henviser vi til Elvebakk og Blikstad-Balas (2022).

Hvilke tekster ba vi lærerstudentene om å lese?

029/2021 Pickatale | Se lærerens tips: Slik blir barna gode til å lese - Pickatale

Se lærerens tips: Slik blir barna gode til å lese

Lesing er en grunnleggende ferdighet i alle skolefag, og lærer Mia Ausen opplever ofte at barn som sliter med lesing i norsk, også strever med lesing i andre fag. Hun tror en lese- og lydbokapp som Pickatale kan motivere til lesing, og bidra til at barn kan finne leseglede ved å lytte til historiene.

Lesing er utfordrende for mange barn. De fleste skoler har en anbefaling om 15-20 minutter lesing hver dag, noe som kan virke krevende for et skolebarn som helst vil spille på ipaden. Med lese- og lydbokappen Pickatale får barna tilgang til over 2000 bøker i et digitalt og fargerikt univers for barn, som kan bidra til leselyst og leseglede.

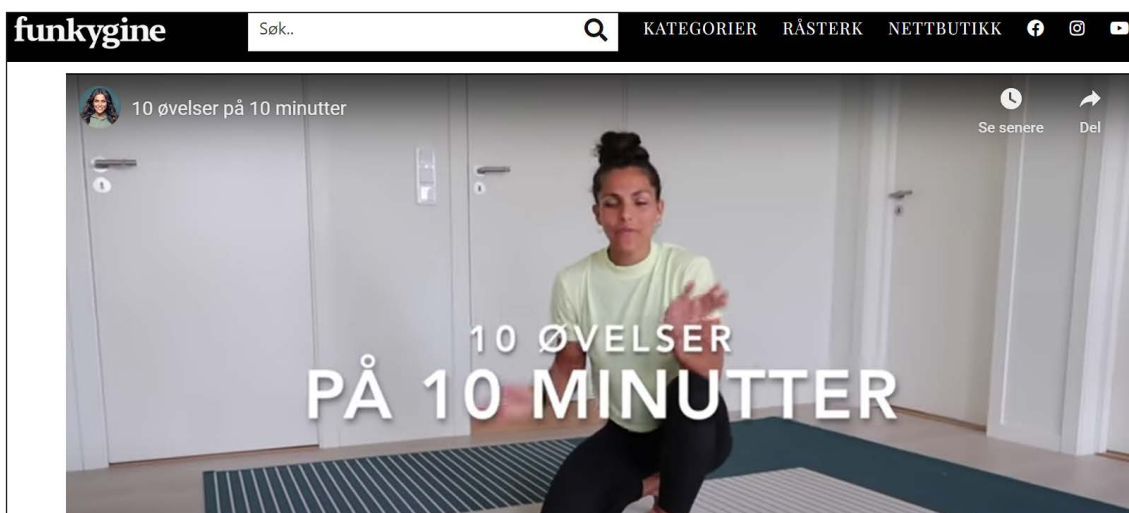
- Med en app som Pickatale får barna mulighet til å velge bøker selv, og for noen er dette en stor motivasjon for lesing. Appen gir barna et bredt utvalg bøker, og muligheten til å teste ut litt forskjellig fra sofaen hjemme, sier Mia Ausen, lærer på Fjell skole.

Mia Ausen - Lærer på Fjell skole

Illustrasjon 1: Tekst 1, annonse fra Pickatale.

Vi ba studentene vurdere fire autentiske tekster som alle kan omtales som «hverdagstekster», altså tekster som ikke er fagtekster, men som du kan møte på i sosiale medier på fritiden. Den første teksten er en annonse for Pickatale, en lese- og lydbokapplikasjon for barn for nettbrett. Den heter «Se lærerens tips: Slik blir barna gode til å lese» og kan beskrives som en mild form for innholdsmarkedsføring, da noen som framstilles som en lærer (med navn og bilde fra et klasserom), forteller om Pickatale som om det var en nyhetssak. Når vi omtaler dette som innholdsmarkedsføring, er det blant annet fordi annonsen i april 2023 hadde betalt plassering hos VG, en av Norges mest leste aviser. Den er merket med annonsørinnhold, men framstår ellers som en ren nyhetssak. Teksten henvender seg primært til foreldre, og gjennom et intervju med en person presentert som lærer, tar teksten opp betydningen av lesing for barn og ikke minst fordelene med leseapplikasjonen Pickatale.

Den andre teksten er et blogginnlegg postet av den populære influenseren Funkygine med tittelen «Søndag – 10 øvelser på 10 minutter». Gjennom videofilmer inviteres leserne til å gjennomføre et timinutters treningsprogram, samtidig som de kan se hvordan Funkygine gjør øvelsene.

funkygine

Søk..

KATEGORIER RÅSTERK NETTBUTIKK

10 øvelser på 10 minutter

Se senere Del

10 ØVELSER PÅ 10 MINUTTER

Illustrasjon 2: Tekst 2, blogginnlegg Funkygine.

/ Cers / Treningråd / 7 ukers treningsprogram English

7-ukersprogrammet

7-ukersprogrammet

CERGs 7 ukers treningsprogram er en sju uker lang reise mot bedre kondisjon og helse. Dette programmet passer for både dere som hater å trene, og dere som elsker det.

7-ukersprogrammet er tidseffektivt og gir god treningseffekt for både kropp og sjel. Kondisjonsaktivitetene beskriver vi som gåing eller løping, men disse ordene kan byttes ut med svømming, sykling, roing osv. så lenge aktiviteten innebærer dynamisk arbeid med store muskelgrupper. Hvis du går eller løper blir målene lettere å nå hvis du gjør øvelsene i en skråning (ikke for bratt).

Vi viser også til % av maks puls, men det er absolutt ikke nødvendig å bruke pulsmåler - effekten av treningen er lik både med og uten, men mange synes det er motiverende å bruke pulsmåler. Om du tror progresjonen er litt for taff for deg bruk en ekstra uke eller to, men sørg for at du fullfører programmet. Hvis du av en eller annen grunn må droppe ut av programmet, bare gå tilbake og utfør uke én og deretter hopp tilbake inn i programmet der du forlot det...

[Treningsprogrammet kan lastes ned som pdf her!](#)

Treningsprogram

Uke 1 Uke 2 Uke 3 Uke 4 Uke 5 Uke 6 Uke 7

Mandag

Kondisjonsøkt: 1x4 minutter kick-start

- 10 minutter oppvarming, rolig jogging eller rask gange så du begynner å svette, helst i en skråning eller bakke for å få pulsen opp raskere og for å begrense belastningen på knærne.
- 4 minutter gange eller løping i oppoverbakke slik at du føler deg skikkelig sliten. Hvis du har en pulsmåler, bør du være på rundt 85-95% av maks puls mot slutten av 4 minutters perioden. Her kan du [lese om hvordan du finner maks puls](#).
- 5 minutter nedtrapping - og vips, du er tilbake hjemme der en varm dusj venter, og du har resten av kvelden fri til andre aktiviteter - og ikke minst: du er på vei til bedre kondisjon og helse!

HUSK: det er viktig at de fire minuttene virkelig er av høy intensitet. Hvis du ikke klarer å holde oppe intensiteten i hele intervaller på fire minutter, har du tatt i for hardt; neste gang, ta det litt roligere slik at du klarer hele intervaller. Omvendt, du bør være så sliten og andpusten at du ikke klarer å holde en samtale.

Spørsmål og svar om treningsprogrammene

Ferdig! Hva nå?

De neste sju

[1. De neste sju/ forsetter reisen mot et sunnere liv. De leverer kondisjonsalder.](#)

Kondiskalkulatoren

[Gjør som 214 millioner andre og finn kondisjonsalderen din med Kondiskalkulatoren vår.](#)

HVOR SPREK ER DU, EGTENTLIG?
TEST DIO BELV

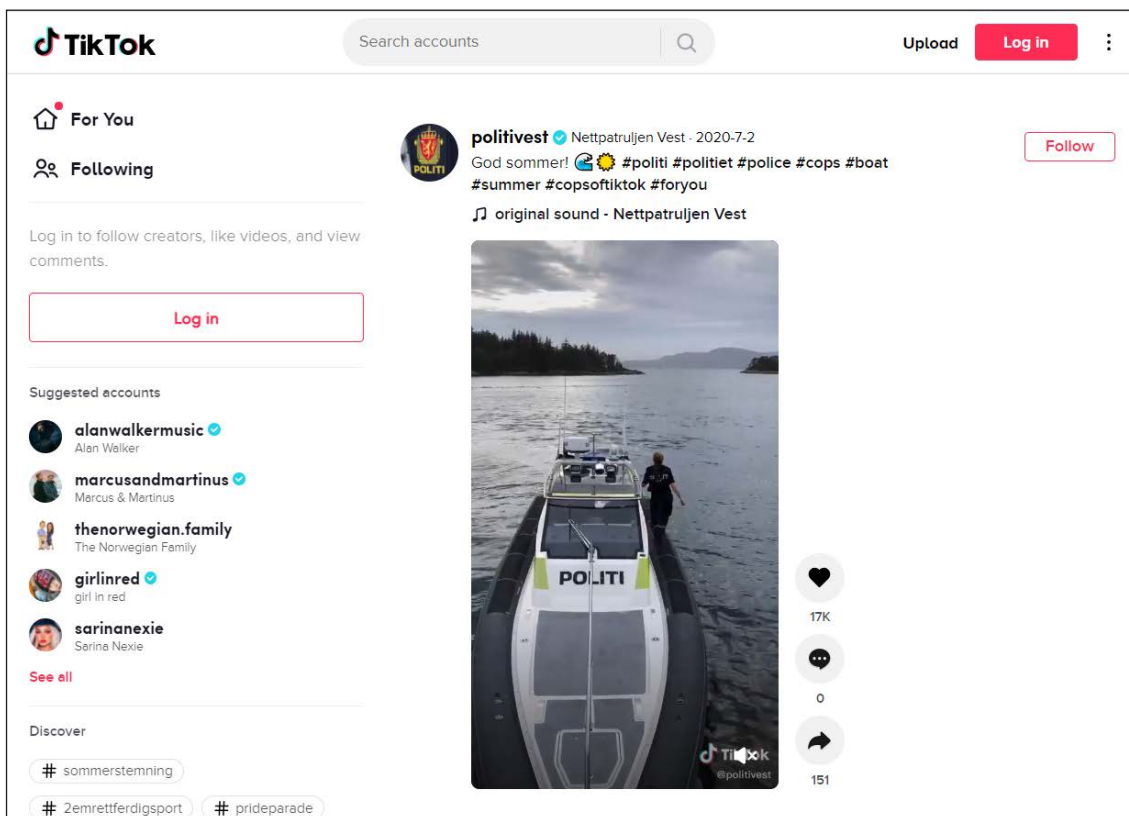
Følg oss i sosiale medier:

Send oss en e-post:
cerg.post@mh.ntnu.no

Send oss vanlig post:
NTNU, Fakultet for medisin og helsevitenskap
Institutt for sirkulasjon og billediagnostikk
Postboks 8905
7491 Trondheim

Den tredje teksten, «7-ukersprogrammet», handler også om trening. Den er fra nettsiden til Cardiac Exercise Research Group (CERG), som har egne sider på den offisielle nettsiden til universitetet NTNU (Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet).

Illustrasjon 3: Tekst 3, nettside CERG.

TikTok Search accounts Upload Log in

For You **Following**

Log in to follow creators, like videos, and view comments.

Suggested accounts

- alanwalkermusic
- marcusandmartinus
- thenorwegian.family
- girlinred
- sarinanexie

Discover

sommerstemning # Zemrettferdigssport # prideparade

politivest Nettpatruljen Vest · 2020-7-2 Follow

God sommer! 🌞 #politi #politiet #police #cops #boat #summer #copsoftiktok #foryou

original sound - Nettpatruljen Vest

17K likes, 0 comments, 151 shares

Illustrasjon 4: TikTok-video, Vest politidistrikt.

Den siste teksten skiller seg vesentlig fra de andre, da den tar i bruk langt flere modaliteter og er en TikTok-video fra politiet. Den korte filmen viser politibetjenter i en speed-båt som smiler og ønsker alle en god sommer. Her er avsenderen mye tydeligere enn i de tre andre tekstene.

Studentene fikk tilgang til tekstene i sin opprinnelige form via lenker i undersøkelsen. Til alle tekstene var det først flervalgsoppgaver der lærerstudentene blant annet ble bedt om å vurdere hovedformål med teksten, i tillegg var det et åpent spørsmål til hver tekst der de kunne skrive inn hvordan de vurderte tekstene. For alle tekstene i sin helhet, samt hele undersøkelsen, henviser vi til Elvebakk og Blikstad-Balas (2022).

Hva kjennetegner lærerstudentenes lesing av tekstene?

I det følgende skal vi se på noen hovedtendenser i hvordan lærerstudentene som har deltatt i vår studie, forholder seg til de nokså ulike tekstene de har lest. Det er nemlig noen tydelige tendenser i hvordan de oppfatter tekstene, hva de legger vekt på i vurderingene, og ikke i minst i hva slags strategier de tar i bruk for å vurdere hver enkelt tekst.

Et hovedfunn er at det store flertallet av deltagerne, 41 av 58, uttrykker høy tillit til tekstene og leser dem gjennomgående med et mål om å forstå hva forfatterens intensjoner var – uten å problematisere disse intensjonene. Funnene våre viser at studentene har utfordringer med å vurdere tekstenes pålitelighet. Det er dessuten nokså vage kriterier som ligger til grunn for vurderingene. Tre strategier dominerer når studentene skal bedømme tekstenes pålitelighet: (1) subjektiv opplevelse, (2) bruk av forkunnskaper eller tidligere erfaring (om innholdet eller avsenderen) og (3) en ren instrumentell kilde sjekk. Det er også vanlig at det kun er én av disse strategiene som tas i bruk.

” **Funnene våre viser at studentene har utfordringer med å vurdere tekstenes pålitelighet.**

Et svært interessant funn er at mange av informantene anerkjenner at enkelte av tekstene, for eksempel reklameteksten for appen Pickatale, har kommersielle motiv, *samtidig* som de mener dette ikke påvirker troverdigheten til teksten. Det subjektive utgangspunktet blir altså ikke «korrigert» når leseren ser at avsenderen har intensjoner om å selge noe. At annonsen har et dobbelt budskap og både vil informere om appen og skaffe flere betalende brukere til samme app, anses som helt uproblematisk av flere. En av deltagerne i studien forklarer det slik: «Teksten er ment til å selge et produkt, men hun [læreren i teksten] virker troverdig og appellerer til lærere og viser til forskning».

” **At annonsen har et dobbelt budskap og både vil informere om appen og skaffe flere betalende brukere til samme app, anses som helt uproblematisk av flere.**

Dette er et tydelig eksempel på at den subjektive opplevelsen av teksten styrer bedømmelsen. Også teksten til influenceren Funkygine har tydelige kommersielle motiv, men hun anses likevel som en troverdig avsender. Når det gjelder teksten fra CERG/NTNU, er det også her det personlige inntrykket som er styrende. En av deltagerne skriver for eksempel at det virker som teksten har

fagspråk, noe som gjør deltagerens inntrykk – snarere enn det faktiske språket i teksten – til det sentrale: «Det virker som om teksten er skrevet med fagspråk».

Når det gjelder teksten fra politiet, kan vi merke oss at det overveldende positive forholdet studentene har til denne avsenderen, også preger lesingen deres av teksten. De er svært opptatt av å forstå hva avsenderen ønsker å formidle. De fleste, hele 60 prosent, mener intensjonen med teksten er en selvframstilling uten andre intensjoner enn å presentere seg. Disse 60 prosentene klarer ikke å tenke seg andre grunner til at politiet vil være på TikTok, enn at de vil «vise litt av hverdagen til politiet».

Den andre strategien, å ta i bruk egne forkunnskaper, er også relativt vanlig. På mange måter er også dette et uttrykk for subjektiv lesing, da forkunnskapene vil variere ut fra hva du er interessert i. For deltagerne i denne studien vil forkunnskapene om avsender eller innhold ofte innebære at de forhåndsdommer tekstens troverdighet ut fra hva de visste fra før. Om reklamen for Pickatale skriver en av deltagerne at denne teksten er pålitelig fordi den «snakker om leseflyt, ordforråd og skjermtid. Og dette er faktorer som påvirker hverandre.» Bruken av kjente fagtermer er altså det som gjør at teksten er til å stole på for denne deltageren. Noen deltagere poengterer også i sine svar at teksten er i tråd med kunnskap man har og er enig i, og at innholdet «stemmer med allmenn konsensus og egen erfaring», noe de mener styrker tekstens troverdighet.

Instrumentell kildesjekk er også en strategi vi ser eksempler på når studentene vurderer tekst 1. Fordi det ikke oppgis kilder på tradisjonell eller akademisk måte i teksten, vurderes teksten automatisk som lite troverdig. Vi kan merke oss at de som benytter instrumentell kildesjekk, lander på at denne teksten er mindre troverdig enn de som bruker de andre to strategiene. Vi ser også at denne type instrumentell kildesjekk kun brukes i møte med tekst 1, en tekst som kan minne om en redaksjonell nyhetsartikkel. Ingen av studentene kildesjekker de andre tekstene.

Jevnt over må deltagerne kunne karakteriseres som nokså velmenende lesere. Selv om de vet at de deltar i en undersøkelse om kritisk lesing, er de fleste først og fremst opptatt av å forstå hva avsenderen ønsker å dele med dem. De ser på tekstene isolert, ikke relatert til en kontekst, og dermed ser de heller ikke tekstene som del av en større samfunnsdiskurs. Vi må kunne si at de leser tekstene på en sterkt subjektiv og individualiserende måte, noe vi kommer tilbake til i diskusjonen.

Men var det ingen kritiske lesere? Jo, da! 17 av 58 leser annerledes enn de andre og må kunne omtales som mer kritiske. Disse leserne mener at tekstene i liten grad er pålitelige. Når det gjelder de tre første tekstene, altså annonsen fra Pickatale og de to ulike tekstene om trening, mener denne gruppa at tekstene har sterke kommersielle bindinger, og at de dermed ikke er i stand til å vurdere innholdet uavhengig av de kommersielle intensjonene. Disse leserne mener dermed at det at noen har et kommersielt motiv, svekker troverdigheten deres. Tekst 4, der politiet ønsker god sommer på TikTok, er langt mer krevende å lese kritisk også for denne gruppa. Men de anerkjenner at det er en dobbeltkommunikasjon der, og at politiet nok ønsker å oppnå noe ved å være på TikTok, en plattform kjent for å nå ut til mange unge. For eksempel skriver en av deltagerne dette: «Politiet bruker TikTok som medium for å kunne vise seg fram for en yngre målgruppe. Om politiet viser at de er 'til stede' og gir et innblikk i yrket som politi, vil dette kunne gi et positivt syn på politiet.» En annen forklarer at det handler om å bygge troverdighet: «At politiet får vist fram hvordan de jobber, samt hva slags utstyr de har, kanskje danne et slags ethos hos de som bruker TikTok, aka [also known as] unge mennesker.»

Kanskje kan vi si at studentene i denne gruppa leser kontekstuell i større grad. De ser først og fremst tekstene som del av en større diskurs og ikke som informasjon til dem selv som individer eller privatpersoner.

” Kanskje kan vi si at studentene i denne gruppa leser kontekstuellt i større grad. De ser først og fremst tekstene som del av en større diskurs og ikke som informasjon til dem selv som individer eller privatpersoner.

Som en oppsummering av funnene kan vi trekke et skille mellom de to tendensene vi ser i materialet: På den ene siden finner vi et flertall av studentene, og her er det den subjektive opplevelsen som tillegges stor betydning når de leser og vurderer teksters troverdighet. På den andre siden har vi et mindre antall studenter som evner å lese tekstene kritisk og problematisere at en tekst kan gjøre flere ting på en gang. Vår studie tyder på at flertallet av studentene mangler faglige strategier i møte med tekstene ut over en instrumentell kildevurdering som viser seg å fungere dårlig i møte med den type tekst som studentene møtte i denne undersøkelsen (Elvebakk & Blikstad-Balas, 2022).

Diskusjon: Hva har dette å si for lærerutdanningene?

Deltagerne i vår studie er en relativt liten gruppe lærerstudenter, men funnene sammenfaller med andre undersøkelser av studenters lesing (Bråten et al., 2016; Faix, 2014; Grimes & Boening, 2001), og studien kan derfor ha implikasjoner for lærerutdanningen. Først og fremst er det ikke selvsagt at studentene kommer til utdanningen med tilstrekkelig kompetanse i kritisk lesing. Denne anerkjennelsen bør ha helt konkrete konsekvenser for hvordan man i utdanningen arbeider med tekst og lesekompetanse, også når det gjelder tekstvalg.

Flertallet av studentene i denne studien leser tekstene med høy tillit. De er opptatt av å forstå forfatterens intensjoner, og de lar subjektive opplevelser, interesser og egne erfaringer styre lesingen. En slik erfaringsbasert tilnærming der leserens egne erfaringer trekkes inn i arbeidet med å fortolke og skape mening i teksten, knyttes ofte til lesing av skjønnlitteratur og resepsjonsteori (Rødnes, 2014, s. 2). Oppmerksomheten legges ikke på teksten og den konteksten teksten ble til innenfor, men rettes mot den sosiale sammenhengen lesingen skjer i, og mot de erfaringene leseren møter teksten med (Claudi, 2013, s. 111). En slik tilnærming står i direkte kontrast til en kritisk lese måte der målet er å få øye på eller til og med avdekke forfatterens interesser og de språklige og tekstlige strategiene som skaper tekstens virkelighet (Janks, 2010). En forutsetning for å lese kritisk er evnen til å distansere seg fra teksten eller ta et annet perspektiv på teksten enn sitt eget (Luke, 2004, s. 26; Scholes, 1998, s. 131). Leseren må altså kunne skille mellom meningen i teksten og egen mening – teksten må leses som noe annet og forskjellig fra leseren selv, noe flertallet av studentene i vårt materiale ikke gjør.

Mye tyder på at flertallet av studentene i vårt utvalg trenger mer trening i en analytisk eller kritisk tilnærming til tekst. Rebecca Rogers (2013) har vært spesielt opptatt av språkets sentrale rolle for å kunne innta en kritisk tilnærming til tekst, og hun framhever kritisk diskursanalyse som et viktig redskap for å utvikle den kritiske lesekompetansen til lærerstudenter som etter hvert skal ut i skolen og lede elevers leseprosesser. Målet med en kritisk diskursanalyse er å avdekke underliggende premisser og ideologier som er innebygde i språket, og gjennom analysen utvikles et språk, eller metaspråk, for å snakke om tekst. En slik kritisk språklig bevissthet er nødvendig for å forstå forholdet mellom språk, tekst og makt og understreker også forholdet mellom tekst og samfunn. Tekster er preget av det samfunnet eller den konteksten de skapes i, samtidig som tekstene er med på å påvirke samfunnet (Veum & Skovholt, 2020). Det å forstå tekstens kontekst er dermed en forutsetning for å lese kritisk. I vårt materiale er det et mindretall av studentene som er i stand til å

se de aktuelle tekstene som en del av en større kontekst eller en større samfunnsdiskurs, og det er de samme studentene som velger en subjektiv og erfaringsbasert lese måte foran en kritisk tilnærming.

Lesekompetanse og tekstkyndighet kobles til individets forutsetning for aktiv samfunnsdeltagelse og medborgerskap (Vasquez et al., 2019). Det er nettopp fordi kritisk lesing anses som viktig, at det har fått en helt sentral plass i morsmålsfagene i de nordiske landene. For at lærerstudentene – som selv skal ruste egne elever til å møte dagens og morgendagens tekstmangfold – skal være i stand til å lese kritisk, må de få trening i og erfaring med å lese ulike tekster, også tekster fra for eksempel sosiale medier og tekster med hybride diskurser som blander flere ulike formål. Men de må i tillegg være bevisste på den betydningen leseopplæringen har i skolen, og den posisjonen de som lærere har til å velge hvilke tekster og lese måter elevene får tilgang til i klasserommet. De må ha konkrete strategier å bruke i møtet med tekstene, både når de leser selv, og når de planlegger og gjennomfører leseopplæring med egne elever.

Vi mener vår studie føyer seg inn i rekken av tidligere studier som viser at lærerutdanningene ikke kan ta for gitt at alle studenter er kritiske lesere. Et sentralt budskap vi vil fremme i denne artikkelen, er derfor at dersom vi skal lykkes med ambisjonene i de nordiske læreplanene knyttet til kritisk lesing, holder det ikke å gjenta for lærerstudentene at denne tematikken er viktig. Studentene må selv få erfare og oppøve hva kritisk lesekompetanse er i praksis – som en viktig del av lærerutdanningen.

Referanser

Alexander, P. A. (2005). The Path to Competence: A Lifespan Developmental Perspective on Reading. *Journal of Literacy Research*, 37(4), 413-436. https://doi.org/10.1207/s15548430jlr3704_1

Blikstad-Balas, M. (2023). *Literacy i skolen* (2. utg.). Universitetsforlaget.

Blikstad-Balas, M. & Foldvik, M. C. (2017). Kritisk literacy i norskfaget – hva legger elever vekt på når de vurderer tekster fra internett? *Norsklæreren*, 2017:4, 28-39.

Brand-Gruwel, S., Kammerer, Y., van Meeuwen, L. & van Gog, T. (2017). Source Evaluation of Domain Experts and Novices During Web Search: Evaluation of Sources. *Journal of Computer Assisted Learning*, 33(3), 234-251. <https://doi.org/10.1111/jcal.12162>

Breakstone, J., Smith, M., Wineburg, S., Rapaport, A., Carle, J., Garland, M. & Saavedra, A. (2019). *Students' Civic Online Reasoning: A National Portrait*. S. H. Group. <https://purl.stanford.edu/gf151tb4868>

Bråten, I., Strømsø, H. I. & Andreassen, R. (2016). Sourcing in Professional Education: Do Text Factors Make any Difference? *Reading and Writing*, 29(8), 1599-1628. <https://doi.org/10.1007/s11145-015-9611-y>

Claudi, M. B. (2013). *Litteraturteori*. Fagbokforlaget.

Creswell, J. W. & Creswell, J. D. (2018). *Research Design: Qualitative, Quantitative & Mixed Methods Approaches* (5. utg.). Sage.

- Elvebakk, L. & Blikstad-Balas, M. (2022). Kritisk lesing i høyere utdanning: Hvordan forholder lærerstudenter seg til tekster som krever kritisk lesing? *Nordic Journal of Literacy Research*, 8(2), 1-20. <https://doi.org/10.23865/njlr.v8.3347>
- Elvebakk, L., Engebretsen, B. & Walseth, K. (2018). Kroppen på Instagram – Ungdoms refleksjoner rundt kroppsideal og kroppspress. I E. Sundsdal, M. Øksnes & C. Haugen (Red.), *Ungdom, danning og fellesskap. Samfunns- og kulturpedagogiske perspektiv*, 81-106. Cappelen Damm Akademisk.
- Faix, A. (2014). Assisting Students to Identify Sources: An Investigation. *Library Review (Glasgow)*, 63(8/9), 624-636. <https://doi.org/10.1108/LR-07-2013-0100>
- Frønes, T. S., Folkeryd, J. W., Børhaug, K. & Sillasen, M. K. (2022). Kritisk literacy på fagenes premisser – med eksempler fra morsmålsfag, naturfag og samfunnsfag. *Acta Didactica Norden*, 16(2), 28 sider. <https://doi.org/10.5617/adno.9779>
- Grimes, D. J. & Boening, C. H. (2001). Worries with the Web: A Look at Student Use of Web Resources. *College & Research Libraries*, 62(1), 11-23. <https://doi.org/10.5860/crl.62.1.11>
- Janks, H. (2010). *Literacy and Power*. Routledge.
- Jensen, F., Pettersen, A., Frønes, T. S., Kjærnsli, M., Rohatgi, A., Eriksen, A. & Narvhus, E. K. (2019). *PISA 2018. Norske elevers kompetanse i lesing, matematikk og naturfag*. Universitetsforlaget.
- Luke, A. (2004). Two Takes on the Critical. I B. Norton & K. Toohey (Red.), *Critical Pedagogies and Language Learning*, 21-29. Cambridge University Press.
- Macken-Horarik, M. (1998). Exploring the Requirements of Critical School Literacy: A View from Two Classrooms. I F. Christie & R. Misson (Red.), *Literacy and Schooling*, 74-103. Taylor & Francis Group.
- Medietilsynet. (2021). *Undersøkelse om kritisk medieforståelse i den norske befolkningen* (delrapport 1). Medietilsynet. <https://www.medietilsynet.no/globalassets/dokumenter/rapporter/kritisk-medieforstaelse-2021/210218-kmf-delrapport-1-falske-nyheter.pdf>
- Nygren, T., Folkeryd, J. W., Liberg, C. & Guath, M. (2020). Hur motiverar gymnasieelever sina bedömningar av trovärdiga och vilseledande digitala nyheter? *Norddidactica*, 2020:2, 153-178.
- Rogers, R. (2013). Cultivating Diversity Through Critical Literacy in Teacher Education. I C. Kosnik, J. Rowsell, P. Williamson, R. Simon and C. Beck (Red.), *Literacy Teacher Educators: Preparing Teachers for a Changing World*, 7-20. SensePublishers. https://doi.org/10.1007/978-94-6209-200-6_2
- Rødnes, K. A. (2014). Skjønnlitteratur i klasserommet: Skandinavisk forskning og didaktiske implikasjoner. *Acta Didactica Norge*, 8(1).
- Scholes, R. (1998). *The Rise and Fall of English: Reconstructing English as a Discipline*. Yale University Press.

Undrum, L. V. M. (2022). Kritisk tilnærming til tekster i sosiale medier: En studie av influenseres tekster på Instagram og unges utfordringer i møte med dem. *Acta Didactica Norden*, 16(2), 24 sider. <https://doi.org/10.5617/adno.8990>

Vasquez, V. M., Janks, H. & Comber, B. (2019). Critical Literacy as a Way of Being and Doing. *Language arts*, 96(5), 300-311.

Veum, A. & Skovholt, K. (2020). *Kritisk literacy i klasserommet*. Universitetsforlaget.

Weyergang, C. & Frønes, T. S. (2020). Å lese kritisk: Elevers vurderinger av teksters troverdighet og pålitelighet. I T. S. Frønes & F. Jensen (Red.), *Like muligheter til god leseforståelse? 20 år med lesing i PISA*, 166-195. Universitetsforlaget.

Om forfatterne

Lisbeth Elvebakk er stipendiat i utdanningsvitenskap ved Fakultet for lærerutdanning og internasjonale studier, ved OsloMet – storbyuniversitetet. Hennes forskningsinteresser er kritisk literacy, tekst og fagdidaktikk.

Marte Blikstad-Balas er professor i norskdidaktikk ved Universitetet i Oslo. Hun er nestleder for det nordiske senteret for fremragende forskning QUINT (Quality in Nordic Teaching) og deltar i en rekke forskningsprosjekter. Hun forsker på hvordan digitalisering endrer skolehverdagen, og hva som kjennetegner det å være lærer i en stadig mer digital skole.